

Notat 19/2003

Lars J. Halvorsen

Fenomenet og begrepet tillit

Tilnærming og forståelse innen to teoretiske perspektiver

Obligatorisk vitenskapsteoretisk essay til dr. polit. studiet ved Universitetet i Bergen

Lars J. Halvorsen

Fenomenet og begrepet tillit

Tilnærming og forståelse innen to teoretiske perspektiver

Obligatorisk vitenskapsteoretisk essay til dr. polit. studiet ved Universitetet i Bergen

Notat 19/2003
ISSN 0805-8075

Høgskulen i Volda   Møreforskning Volda

2003

Forfattar: Lars J. Halvorsen, Møreforsking Volda
Ansvarleg utgivar: Møreforsking Volda
Trykk: Møreforsking Volda
Opplag: 20
Distribusjon: Haugen Bok, 6100 Volda
Tlf. (ISDN): 70 07 45 00. Faks: 70 07 45 50
E-post: ekspress@haugenbok.no
Gnist Møre Volda, P.b. 278, 6101 Volda
Tlf. (ISDN): 70 07 53 85. Faks 70 07 53 86
E-post: sfsbok@hivolda.no

Om notatserien:

Notat er ein serie med ulike slag publikasjonar av mindre omfang, t.d. forprosjektnotat, foredrag, artikkelutkast o.a. Eit hovudføremål med serien er å stimulere til publisering og fagleg debatt i miljøet. Spreiinga går i hovudsak til fagmiljøet i Volda, til eksterne fagmiljø og personar som forfattar(ar) ønskjer kommentarar frå. Kvar forfattar er ansvarleg for sitt arbeid.

Innledning

Temaet for dette essayet er ulike tilnærminger til fenomenet og begrepet tillit. Mange vil hevde at tillit er noe som utgjør en sentral del av vårt liv. Til tross for dette var det i mange år bare spredte analyser av tillit og dets antatte betydning. Dette har endret seg vesentlig. De siste 10 årene har tillit fått en økende oppmerksomhet innen sosiologi, økonomi, markedsføringsfag, statsvitenskap og sosialfilosofi. Tillit betraktes i dag som en viktig faktor i studiet av en mengde samfunnsinstitusjoner og fenomener. Her ligger også faren: tillit kan oppfattes som en altomfattende kategori, men også lett bli en sekkebetegnelse som rommer alt og intet (Dulsrud: 2002: 13). I dette essayet vil jeg vise hvordan to ulike teoretiske retninger tilnærmer seg fenomenet tillit. Som overskriften antyder vil jeg ta for meg tillit som begrep og som fenomen innen disse retningene. Tillit er valgt som et eksempel på **hvordan ulike tilnærminger til et fenomen gir ulike forståelser av fenomenet**. Jeg forsøker altså ikke å gi en oversikt over den totale "tillitsforskningen" eller en dypere forståelse av hva tillit er¹.

Bakgrunnen for å gjøre en distinksjon mellom fenomenet og begrepet tillit, er at de to perspektivene jeg skal ta for meg skiller lag allerede ved begrepsdefinisjonen. Dette får følger for tilnærmingene til fenomenet. I mine øyne er derfor selve definisjonene og deres opphav i hvert av de to perspektivene et fruktbart utgangspunkt for essayet. Fenomenet tillit slik det blir omhandlet vil bli gjenstand for en diskusjon i lys av dette. **Jeg vil argumentere for at både antakelser om individet, definisjonen av tillitsbegrepet, det metodologiske utgangspunktet² samt forklaringsnivået og den vitenskapelig tilnæringsmetoden er avgjørende for den forståelsen de ulike bidragsyterne når om tillit.**

En av de teoretiske tilnærmingene jeg har valgt å ta for meg er rational choice- teori. I min fremstilling vil denne retningen representeres ved transaksjonskostnadsøkonomen Oliver Williamson og statsviteren Russel Hardin. Som betegnelsen indikerer, er utgangspunktet for denne typen tilnærming at mennesker gjør rasjonelle overveielser og velger de midlene de mener best kan tjene deres interesser. Ut i fra dette blir tillit en form for vurdering knyttet opp

---

¹ Anbefalt litteratur om tillit: Luhmann (1990), Gambetta (1988), Coleman (1990), Seligmann (1997), Fykuyama (1995) og Warren (1999).

² Aktørers handlinger kan tilnærmes som både skaperen og resultatet av de sosiale strukturene (Hollis 1994:5).

til risiko og mulig nytte. Williamson mener sågar at man med fordel kan unngå begrepet tillit, siden fenomener man ofte benevner som tillit reelt sett er en form for kalkulasjon. Russel Hardin anser på sin side tillit som et fruktbart begrep. For Hardin er tillit som innkapslet interesse det interessante fenomenet. Dette innebærer at ”tillitsgivers forventninger om tillitsmottagers³ atferd avhenger av bestemte motivasjoner hos tillitsmottager”. (Hardin 1999: xix (min oversettelse)). Tillit er ikke kun et annet ord for kalkulasjon i Hardins terminologi, men er heller ikke et fundamentalt annerledes fenomen. Snarere bygger tillit på en spesiell form for rasjonell vurdering.

Den andre typen tilnærming til tillit jeg vil gå inn på her, vil jeg omtale som en disposisjonell tilnærming⁴. Denne vil representeres ved statsviteren Eric Uslaner. Uslaner anser individer som rasjonelle aktører i mange situasjoner. Dette kjennetegner flere typer tillitsforhold. Han gjør imidlertid et skille mellom tillit som rasjonelt fundert og tillit som moralsk fundert. Sistnevnte benevnes moralistisk tillit, og er troen på at de fleste mennesker kan vises tillit.⁵ Det er tilnærmingen til denne typen tillit jeg definerer som disposisjonell. I følge Uslaner innebærer det moralske fundamentet for tillit at vi må gjøre mer enn å samarbeide med folk vi vurderer som tillitsverdige⁶. Vi må ha et positivt syn på fremmede, på mennesker som er forskjellige fra oss selv, og anta at disse er tillitsverdige (Uslaner 2002:2). En slik antakelse er ikke rasjonelt fundert, men er et resultat av disposisjoner for å ha eller ikke ha tillit. Disse er på sin side et resultat av erfaringer som kan spores til objektive betingelser⁷ i en persons livsløp.

Oppbygningen av essayet vil bestå av en kort beskrivelse av bakgrunnen for disse tilnærmingene til tillit. Her vil jeg fokusere på hvordan begrepene gis sitt innhold og hvilke implikasjoner dette får for tilnærmingen til fenomenet. Viktige egenskaper her vil være handlingsmodell, metodologisk utgangspunkt, metodisk tilnærming (deduksjon eller

---

³ Begrepet tillitsgiver og tillitsmottager er oversettelser av begrepsparet ”trustor” og ”trusted”.

⁴ En vanlig psykologisk tilnærming til tillit legger vekt på at noen er ”low trusters”, mens andre er ”high trusters”. Dette innebærer at mennesker har ulike disposisjoner for å kunne gi tillit og å være tilliten verdig (Yamagishi and Yamagishi 1994). Uslaners tilnærming bygger på en slik forståelse (Uslaner 1999,2002).

⁵ ”But there is another side of trust as well that is not based upon experience and this is faith in strangers, the belief that ”most people can be trusted” even though we can never know more than a handful of the strangers around us. And this faith in others is what I mean by the “moral foundations of trust.”” (Uslaner 2002: 3)

⁶ Jeg har oversatt det engelske uttrykket ”trustworthy” til tillitsverdig.

⁷ Et av Uslaners funn er at optimisme fører til større tillit og at begge er avhengige av økonomisk likhet. Dette ekskluderer en individnivåanalyse, siden man ikke har noen metode for å måle ulikhet på et individnivå (Uslaner 2002: 189).

induksjon) og hvordan dette fører til at man ender opp med en bestemt forståelse for tillit. Deretter vil jeg sammenligne tilnærmingene i lys av tre konkrete eksempler.

To varianter av rational choice- teori

En basis- antakelse innenfor rational choice- teorien er at sosiale fenomener er resultater av menneskers aktiviteter. Mennesker er på sin side agenter som handler på bakgrunn av sine målsetninger, tro, verdier, begrensninger og skrupler (Little 1991: 39). Paradigmet baserer seg på et sentralt premiss; at menneskelig atferd er mål- orientert og kalkulerende (Little 1991: 40- 41). Selv om rational choice- tilnærminger legger dette premisset til grunn, er det store sprik mellom ulike tilnærminger innenfor paradigmet. Mange økonomer antar at hver økonomisk agent ene og alene er opptatt av å maksimere profitt. Denne antagelsen er imidlertid ikke essensiell for rational choice- teori. Det er mulig å tilnærme seg spørsmålet om agentenes mål mer åpent. Da brukes gjerne det mer romslige begrepet nytte om aktørenes interesser⁸.

Jeg har bevisst valgt ut en representant for hver av disse antagelsene om individenes målsetninger. Transaksjonskostnadsøkonomen Oliver Williamson er en representant for den førstnevnte varianten rational choice- teori. Han presiserer at opportuniste og begrenset rasjonalitet er nøkkelantakelsene innen transaksjonskostnadsøkonomien. Antakelsen om begrenset rasjonalitet innebærer at økonomiske aktører intenderer å være rasjonelle, men har kognitive, *ikke intensjonelle*, begrensninger som gjør at de bare delvis lykkes med dette. Antakelsen om opportuniste er en antakelse om at individer fremmer egeninteresse på svikefullt vis. Williamson's individ fremstår i stor grad som strippet for moralske begrensninger (Williamson 1993: 458).

Statsviteren Russel Hardin er en representant for den grenen innen rational choice- teorien som er mer åpen for at målsetningene kan være rettet mot andre ting enn egeninteresse. Flere

---

⁸ Rational choice- teoretikere som Hardin, med en mer åpen tilnærming til agentenes målsetninger, bruker ofte begrepet nytte som en basis for å sammenligne heterogene goder og ondt: "The content of the agent's ends is left open; some individuals may attach utility to self interest, the interest of various persons, and the public good, while others may be solely concerned with self interest" (Little 1991: 41)

Kritiske røster har beskyldt rational choice- teoretikerens bruk av begrepet nytte. I følge kritikerne innebærer nytte- begrepet kun en rangering av preferanse. Rational choice- teoretikere som Hardin tilbyr derimot ikke en forklaring på kildene til individets preferanser og hvilke faktorer som får de til å endres (Etzioni 1990:31, Hirschleifer 1976: 85)

forhold enn monetær nytte overveies i mange tillitsforhold. Som eksempel på dette nevner Hardin at man kan verdsette et vennskap på flere måter. Dette inkluderer gjensidige tjenester, gleden ved å samtale eller omgås og for gjensidig støtte (Hardin 1999: 1). Jeg skal nå redegjøre for hvordan henholdsvis Williamson og Hardin tilnærmer seg tillit med bakgrunn i sine varianter av rational choice- perspektivet.

Tillit, et misvisende begrep: Oliver Williamsons tilnærming.

I sin artikkel ”Calculativeness, Trust and Economic Organization” (1993) tar Williamson på seg oppgaven å eksplisere (dissekere) det Diego Gambetta (1988) har kalt det flyktige begrepet tillit. Som en tilnærming benytter Williamson seg av det han kaller en ”calculative economic reasoning” (Williamson 1993: 453). Innen økonomifaget har en overvurdering av mulighetene for kalkulasjon ført til feilaktige slutninger. Williamson ønsker å begrense disse overdrivelsene. Dette vil i hans øyne utvide rekkevidden av en kalkulativ tilnærming til økonomisk organisering (s.453- 454). Det Williamson omtaler som overdrivelser er i denne sammenheng overdrivelse av menneskers *evne*, ikke vilje, til å forfekte sin egeninteresse⁹.

Mange samfunnsvitere fremhever at en aksept av risiko for svik impliserer tillit. Tillit er i denne forståelsen en vurdering av at sannsynligheten for at andre vil handle i tråd med våre interesser, eller i det minste ikke i strid med dem, er høy nok til at vi bør engasjere oss i en form for samarbeid med vedkommende (Gambetta 1988:217). Denne formen for tillit blir ofte referert til som kalkulativ tillit. Dasgupta (1988: 50-51) fremhever at når man har tillit til noen er dette bare på bakgrunn av det man vet om dennes disposisjoner, tilgjengelige valg og deres konsekvenser¹⁰.

Williamson er enig i det substansielle ved disse vurderingene, men hevder at kalkulative relasjoner best kan beskrives i kalkulative termer. Begrepet tillit blir da misvisende. Diffuse termer som har blandet betydning, deriblant tillit, bør unngås i den grad det er mulig (Williamson 1993: 469). For Williamson vil begrepet tillit kun bidra til å tåkelegge en analyse. Han understreker at ”det er kalkulasjoner som bestemmer handlinger og derfor også

---

⁹ “Bounded rationality is a cognitive assumption, according to which economic agents are “intendently rational but only limitedly so” <...> Opportunism is a self- interest- seeking assumption.<...> opportunistic agents are given to self- interest- seeking with guile.” (Williamson 1999:458)

¹⁰ “A further analysis of ... cases involving decisions to place trust shows that the elements confronting the potential trustor are nothing more than the considerations a rational actor applies in deciding whether to place a bet. The actor knows how much may be lost (the size of the bet), how much may be gained (the amount that might be won), and the chance of winning. These and only these are the elements.” (Coleman 1990:99)

kan forklare dem”. En annen kategori tillit som Williamson kritiserer, tar for seg tillit i ulike kontekstuelle settinger eller sosiale forankringer.¹¹ Williamson fastholder at en kalkulativ tilnærming er mest egnet, men presiserer at den institusjonelle konteksten utgjør en viktig variabel i tilnærmingen til handlingsvalg. Individens valg gjøres ut ifra en kalkyle der disse er bakt inn i vurderingen (Williamson 1993: 486).

Williamson åpner opp for at det kan være berettiget å bruke kategorien tillit i tilnærmingen til personlige relasjoner. Han omtaler dette som ”tilnærmet ikke kalkulativ tillit”. Bakgrunnen for den språklige garderingen ”tilnærmet” er at Williamson heller ikke vil utelukke et nærvær av kalkulasjon i denne typen relasjoner (Williamson 1993: 479). I lys av hans argument om at kalkulasjon best kan beskrives i kalkulative termer, blir det sentrale spørsmålet hvordan man kan isolere tillit fra kalkulasjon og dermed berettige bruken av begrepet. Dette munner ut i to spørsmål:

- 1) Hvordan kan man isolere og bevare personlige tillitsrelasjoner hvis kalkulativitet er uforenelig med personlig tillit?
- 2) I hvilke situasjoner kan tillitsforhold oppstå uten å være basert på kalkulasjon?

For Williamson, som mener tillit forutsetter et fravær av kalkulasjon, vil foruteksisterende personlig tillit bli endret til kalkulasjon når man oppnår tilstrekkelig kjennskap til en annen, fordi dette åpner for rasjonelle overveielser i lys av den kunnskapen man har tilegnet seg om vedkommende. Med denne forutsetningen utleder Williamson følgende karakteristikker av personlig tillit: Tillit er karakterisert av

- (1) fravær av overvåking og innsyn,
- (2) disposisjoner for å favorisere eller tilgi tillitsmottager og
- (3) at relasjonen er en enkeltstående hendelse (diskret relasjon)” (Williamson 1993: 483-484 (min oversettelse)).

Williamson understreker at slike relasjoner er veldig sjeldne. I den grad slik tillit eksisterer i det hele tatt er det begrenset til veldig spesielle relasjoner mellom familiemedlemmer, venner og elskere¹² (Williamson 1993: 484). Williamson konkluderer med at bruken av begrepet tillit bør begrenses til denne typen relasjoner.

---

¹¹ Se blant annet Piotr Sztompka (1999) for et eksempel på en slik tilnærming til tillit.

¹² Man kan argumentere for at familierelasjoner vanskelig kan være enkeltstående relasjoner eller være kjennetegnet av et fravær av overvåking og innsyn.

Tillit som innkapslet interesse: Russel Hardin

I sin tilnærming til tillit som innkapslet interesse opererer Hardin både på et individnivå og på et individ- institusjonsnivå (Hardin 1999: 13). En tillitsrelasjon involverer to personer og en forventning knyttet til en handling. Tillit er knyttet til tillitsgivers vurdering av intensjonen til tillitsmottaker med hensyn til sistnevntes handling (Hardin 1999: xx). Dette kan settes opp mer systematisk som at A har tillit til at B vil gjøre X (Baier 1995, Luhmann 1994, Hardin 1999: 9). Implisitt fremgår det at muligheten for svik er et sentralt aspekt ved denne typen tillitsrelasjoner, siden det er dette som skaper behovet for tillit. I mange tillitsforhold overveies flere forhold enn kun monetær nytte. Tillit som "innkapslet interesse" er derfor egnet til både å beskrive relasjoner av mer forretningsmessig art og i personers forhold til venner og kjære. Hardins fokus på relasjonen mellom individ og institusjonsnivået er, i likhet med Williamson, knyttet til en forståelse av at tillitsrelasjonen eksisterer i en institusjonell kontekst. En tillitsrelasjon mellom A og B vil være basert på at A vurderer det til å være i B's interesse å gjøre X. Denne vurderingen skjer i lys av en sosial kontekst. Endrer denne konteksten seg vesentlig, kan B's interesse i å gjøre X også endre seg (Hardin 1999: 13). Mer stabile tillitsforhold er som regel gjensidige og pågående i en stabil kontekst. En god måte for A å få B til å være tillitsverdig overfor seg, er å gjøre B gjensidig avhengig av at A er tillitsverdig i en annen situasjon (Hardin 1999: 17). Siden tillit som innkapslet interesse bygger på en vurdering av tillitsmottagers interesse i å være tillitsverdig, er kunnskap en viktig institusjonell faktor som kan fremme tillit. I små, nære samfunn kan man ha pågående relasjoner med "alle". Slike overlappende relasjoner genererer vesentlig kunnskap relatert til om man kan ha tillit til en person. Pågående samarbeid kan dessuten være lønnsomme for alle parter over tid, selv om de ikke er optimale i hver enkeltstående transaksjon. Dette vil gi incentiver til å være tillitsverdig. Små, nære samfunn vil derfor ofte fremme tillitsrelasjoner (Hardin 1999: 21).

Hardins vurdering av andre tilnærminger til tillit er klart i tråd med basisantagelsene i rational choice- paradigmet. Han hevder at mye av tillitslitteraturen er grunnet i antakelser om disposisjoner¹³. Innen psykologifaget er en vanlig posisjon at enkelte er "high trusters", mens andre er "low trusters". I følge Hardin er disse synene ofte dårlig begrunnet. Hardin tilnærmer seg tillit som essensielt knyttet til å lære å vurdere tillitsverdighet. Å forstå tillit innebærer å forstå kapasiteten for tillit, som er kapasiteten til å lese andres forpliktelser. Denne kapasiteten

---

¹³ Uslaners tilnærming vil kunne kategoriseres slik.

må læres. Dette krever stor innsats fra viktige personer som for eksempel foreldre (Hardin 1999: 118). Den grad man har eller ikke har tillit til andre bygger i stor grad på tidligere erfaringer. I møtet med endrede erfaringer vil man også endre kapasiteten til å ha tillit. Derfor bør ikke temaet behandles som psykologisk i betydningen irrasjonelt, men som essensielt epistemologisk og dermed pragmatisk rasjonelt (Hardin 1999: 129).

En del av litteraturen om tillit behandler fenomenet som et moralsk spørsmål. Hardin identifiserer to retninger som representerer dette synet. 1) En deontologisk retning som fokuserer på regler for atferd, dvs handlingens natur og 2) En konsekvensialistisk retning som fokuserer på handlingens resultat¹⁴. Hardin er kritisk til den delen av litteraturen som behandler tillit som et moralsk spørsmål. Han mener dette bygger på en misforståelse. For Hardin er det ikke det å ha tillit til noen, men hvorvidt man er tillitsverdig, som kan være et moralsk spørsmål (Hardin 1999: 36). Av denne grunn finner Hardin det underlig at fokuset i den akademiske behandlingen av temaet ofte legges på tillit framfor tillitsverdighet. For eksempel vil det å ha tillit til en bilselger ikke være en moralsk handling. Derimot vil man kunne hevde at det er en moralsk handling for bilselgeren å vise seg en eventuell tillit verdig (Hardin 1999:28).

Eric Uslaner: Moralsk tillit

Utgangspunktet for Uslaners tilnærming til tillit er en empirisk studie av Kongressen i USA (Uslaner 1993). Funn i denne studien danner et utgangspunkt for innholdet i begrepet moralsk tillit. Tilnærmingen til fenomenet er også tydelig inspirert av Jane Mansbridge' arbeider om tillit og hennes begrep "altruistic trust" (Mansbridge 1995 og 1999). Mansbridge legger vekt på at det er en bestemt type tillit som er viktig for et samfunn; altruistisk tillit. Situasjoner kjennetegnet av altruistisk tillit er der tilliten er større en det tilgjengelig kunnskap skulle tilsi. Dette innebærer en "gave" til både tillitsmottager og samfunnet som sådan (Mansbridge 1999: 290). I likhet med Mansbridge mener Uslaner at det dagligdagse begrepet tillit rommer ulike fenomener. Uslaner gjør derfor et skille mellom strategisk og moralsk tillit og mellom de beslektede termene partikulær og generalisert tillit. Hovedgrunnen til å skille mellom partikulær og generalisert tillit er å si noe om hvor inkluderende en persons moralske fellesskap er. (Uslaner 2002: 26-27). Generalisert tillit er persepsjonen av at de fleste mennesker er medlemmer av vårt moralske fellesskap. Fundamentet for generalisert tillit

---

¹⁴ For en beskrivelse av begge synene se Etzioni (1990).

ligger i moralsk tillit. Fra sine studier av forverringen av omgangsformene i den amerikanske Kongressen, har Uslaner nådd en forståelse av at tillit er hjelpelig til å løse konflikter med folk man er uenige med og som man til og med har lite til felles med. Dette skiller seg fra den type tillit som Russel Hardin (og Oliver Williamson) omtaler. Etymologisk kan man fremstille forskjellen på denne måten:

I generalisert tillit, som i moralistisk tillit, har A tillit. Dette skiller seg fra Hardin (og Williamson) der tilliten (vurderingen) er rettet mot en person og en handling: A har tillit til at B vil gjøre X. Moralsk tillit er heller ikke direkte påvirket av institusjonelle rammer for tillitsforholdet. Hardins beskrivelse av tillit som innkapslet interesse, vil i Uslaners begrepsapparat benevnes som strategisk tillit. Strategisk tillit reflekterer våre kunnskapsbaserte forventninger om hvordan folk vil handle.

Uslaner er opptatt av moralistisk tillit. Dette er en erklæring om hvordan folk bør og forventes å oppføre seg (Uslaner 2002:23). Antakelsen om at fremmede er tillitsverdige kan ikke baseres på bevis. Den må derfor ha et annet grunnlag, og Uslaner fastholder at dette grunnlaget er moralsk. Tillit til andre mennesker er basert på en fundamental etisk antakelse: at andre mennesker deler dine fundamentale verdier (Uslaner 2002: 2). Moralistisk tillit er således et moralsk diktat om å behandle hverandre bra, selv i fraværet av gjensidighet (Uslaner 2002: 18). Moralistisk og generalisert tillit er ikke atskilt fra erfaring, men de er i stor grad motstandsdyktig til opp og nedturen i dagliglivet. Moralistisk tillit er slik sett ikke skjør i det hele tatt, men ganske stabil over tid¹⁵. Våre disposisjoner for tillit utvikles tidlig i livet, noe som forklarer hvorfor den er så stabil (Uslaner 2002:26).

Uslaner ser på generalisert tillit som et mål på vårt samfunns synsfelt. Dette er basert på både vår moral og på våre kollektive erfaringer. Uslaner opererer med andre ord på et makronivå. Det kommer tydelig fram i den rollen strukturelle forhold spiller i denne tilnærmingen. I kapittelet ”The roots of trust” legger Uslaner fram statistikk som underlag for sine påstander. Han argumenterer for at generalisert tillit er basert på et optimistisk verdenssyn i større grad enn objektive livsomstendigheter. Røttene for tillit til andre skapes tidlig i livet. Uslaner finner for eksempel støtte for at verdier i mindre grad reflekterer hvor man lever enn hvor man vokste opp. Likevel er ikke barndommen det eneste som har betydning for individet.

---

¹⁵ En nærliggende parallell til denne forståelsen er Bourdieu’s habitus begrep. For Bourdieu er et menneskets habitus et produkt av de objektive livsvilkårene mennesket har levd under. Habitus representerer et internalisert system av disposisjoner for handling (Bourdieu 1977, 1984). Uslaner (2002) har likevel ingen referanser til Bourdieu.

Troen på andre er en blanding av verdier folk har internalisert som barn og erfaringer senere i livet (Uslaner 2002:77).

Tillit er derfor noe som i større eller mindre grad kjennetegner samfunn. Omfanget av generalisert tillit varierer fra land til land, mellom demografiske grupper og mellom metropoler, små byer og på landsbygda i hvert enkelt land. Hvilke faktorer som påvirker graden av tillit, og betydningen av nærvær eller fravær av tillit er sentrale temaer for Uslaner. Selv om andre arbeider om temaet til en viss grad legger føringer på begrepsdefinisjonen, vil jeg i stor grad karakterisere Uslaners tilnærming som induktiv. Det er analyser av et omfattende statistisk materiale som legges til grunn for å si noe om hva som fremmer og hemmer tillitsutviklingen blant ulike grupper. Her er det interessant å skyte inn at et av Uslaners funn er at subjektive variabler har størst forklaringskraft. Følelser og situasjonsforståelse har forrang framfor faktiske forhold i å forklare omfanget av moralistisk tillit. Disse størrelsene kan imidlertid ikke sies å være uavhengige¹⁶. Empiri legges også til grunn for å forklare effekten av tillit. Uslaner opererer naturlig nok på et samfunnsnivå i fremstillingen, men opererer gjerne på gruppe/individnivå når han illustrerer logikken i de enkelte variabelers betydning.

Tre eksempler, 9 forklaringer

Russel Hardin benytter seg av flere eksempler fra klassisk litteratur for å understreke poengene sine. Et av disse eksemplene er fra Dostoyevsky's "Brødrene Karamazov". En sentral forhistorie for handlingen i boken omtaler relasjonen mellom en oberstløytnant, som var det militære overhodet for regionen, og den lokale kjøpmannen Trifonov. Oberstløytnanten forvaltet en betydelig sum på vegne av Hæren. Etter hver regnskapskontroll lånte Trifonov en del av disse pengene av Oberstløytnanten mot en gjenytelse. Dette var ulovlige transaksjoner og ble derfor holdt hemmelig. Basisen for bytteforholdet var gjensidig nytte. På et tidspunkt blir Oberstløytnanten avløst fra sin kommando. Han vender seg da til Trifonov og ber om å få tilbake de siste 4500 rublene han hadde lånt ut. Trifonov hevder at han aldri hadde mottatt noe og at han umulig kunne ha gjort det. På den måten impliserer han at Oberstløytnanten har for mye å tape på å forfølge saken siden det vil bringe lovbruddet frem i dagen.

---

¹⁶ Optimisme og følelse fremstår som sterke prediktorer for tillit i Uslaners (2002).

Hardin beskriver dette som et tillitsforhold. Tilliten Obertsløytnanten hadde til Trifonov skyldtes at han visste det var i Trifonovs interesse å gjenta transaksjonene. I kraft av sin militære stilling ville dessuten oberstløytnanten kunne sanksjonere eventuelle svik fra Trifonov ved å gjøre livet ubehagelig for ham. Williamson ville unngått begrepet tillit om dette forholdet. For ham ville det vært snakk om en rasjonell avveining av fordeler og ulemper ved å videreføre transaksjonen. Begge rational choice- teoretikerne ville vært enige om at det var endringene i konteksten, og dermed incentivene til Trifonov, som førte til tillitsbruddet (avtalebruddet). Forskjellene mellom forståelsene til Hardin og Williamson ville hovedsakelig være av semantisk art.

For Uslaner ville relasjonen mellom oberstløytnanten og Trifonov kategoriseres som et strategisk tillitsforhold. Svik eller tillitsverdighet er ikke noe eksplisitt tema hos Uslaner, men han vektlegger at strategisk tillit er skjør. Således vil denne type tillitsforhold lett kunne brytes. Uslaner skiller ikke skarpt mellom å ha tillit eller å vise seg tilliten verdig. Begge har sin bakgrunn i nærværet eller fraværet av moralske disposisjoner, som igjen har sitt opphav i objektive livsbetingelser. Sånn sett ville strukturelle forhold ved det russiske samfunnet på det tidspunkt denne transaksjonen fant sted være relevant for å forklare Trifonovs (og oberstløytnantens) handlingsmønster.

Et annet, mer generelt eksempel er hvordan de tre teoretikerne vil forstå tillitsrelasjoner til venner eller kjære. Williamson vil ha to mulige forklaringer på dette. Den ene baserer seg på at denne kategorien mennesker er de man har mest kjennskap til og derfor også best kan forutsi handlingene til. Dette gir gode muligheter for det mange omtaler som kalkulatativ tillit, men som Williamson vil kalle velfunderte forventninger eller kalkulasjoner. Den andre forklaringen er at denne typen relasjoner er det han omtaler som ”tilnærmet ikke kalkulative”. Det forutsetter imidlertid at et fravær av overvåking av det enkelte tillitsforhold, disposisjoner for å favorisere eller tilgi tillitsmottager og at tillitsrelasjonen er en enkeltstående hendelse (Williamson 1993: 483-484). Sistnevnte innebærer at den ikke er en del av en gjentakende bytterelasjon. ”Tilnærmet ikke kalkulatativ tillit” vil vanskelig være dekkende for familie- eller vennsapsrelasjoner fordi de ikke oppfyller kravet om å være enkeltstående hendelser.

Hardin tilnærmer seg dette spørsmålet på en annen måte. Også her er det snakk om to mulige forklaringer. Den ene forklaringen er knyttet til begrepet nytte. Man kan se en nytteverdi i å bevare et vennskap eller kjærlighetsforhold utover det som kan forklares i kun monetære

termer. På den måten vil en venns interesse i å ivareta et vennskap innkapsle den andres interesse i å få hjelp eller støtte i en konkret sak. En annen forklaring er at en har så sterke følelser overfor den andre, for eksempel ens kone, at en inkluderer dennes interesse i sin egen. Disse følelsene planlegger en ikke, en simpelthen ”faller i kjærlighet” eller ”faller inn i et vennskap”. De to forklaringene postulert her er ikke gjensidig utelukkende.

Uslaner vil karakterisere denne typen relasjoner som partikulær tillit. Denne formen for tillit kjennetegnes ved at man har tillit til de man inkluderer i sitt moralske fellesskap. I motsetning til Hardins og Williamsons forståelse vil denne tilliten ikke være begrenset til enkeltstående saker. Etymologisk kan man fremstille dette slik: A har tillit til B. Dette er ikke en form for moralsk tillit siden den ikke er basert på en fundamental etisk antakelse om at alle mennesker deler ens fundamentale verdier (Uslaner 2002:2). Dette er en form for tillit som Uslaner vil ta for gitt¹⁷ og som vil eksistere i selv de mest misantropiske samfunn¹⁸.

Det tredje eksempelet jeg vil dra vekslers på er hentet fra Coleman (1990) og gjengitt hos Oliver Williamson (1993). Det omhandler en skolejente som får følge hjem fra skolen av en gutt. Han foreslår at de skal ta en snarvei gjennom en skog, noe hun blir med på. Historien ender med at gutten voldtar jenta. Coleman betrakter dette eksempelet som feilplassert tillit. Williamson på sin side mener dette valget er basert på en kalkulasjon fra jentas side. Siden hun ikke lykkes i å komme på en god unnskyldning for å slippe å gå gjennom skogen, blir hun stilt ovenfor dilemmaet å enten miste popularitet ved å si at hun ikke stoler på gutten eller å ta sjansen på å gå gjennom skogen med ham. Hun velger det siste. At utfallet var dårlig betyr *ikke* at valget ikke var grunnet i en kalkyle.

Russel Hardin ville sannsynligvis ansett dette som et eksempel på tillit som innkapslet interesse. Jenta vurderte at hennes interesse i å komme helskinnet gjennom skogen var innkapslet i guttens interesse i å fremstå på en positiv måte, eller i det minste å ikke bli straffeforfulgt for en voldtekt. Hennes vurdering kunne for eksempel bygge på positive

---

¹⁷ ”The sort of trust of which Russel Hardin writes- trust in people we know- seems remote from these concerns. Many of Hardin’s wonderful examples are about trust in people we know well. The more I thought of his examples, the more convinced I became that there really is nothing remarkable about trusting my wife.” (Uslaner 2002: xi)

¹⁸ I ”The Moral Basis of a Backward Society” presenterer Banfield Montegrano I Syd- Italia som et tilnærmet hobbesiansk samfunn, kjennetegnet av pågående konflikter og utpreget mistro mellom de ulike familiene i landsbyen. De eneste man kan støtte seg til er sine egne. Derfor er tilliten er i dette samfunnet rettet innover til sine egne (Banfields 1958).

erfaringer med gutter i tidligere situasjoner. Dette ville bli justert i forhold til den siste hendelsen.

Uslaner ville vurdert jentas handling som et tilfelle av moralistisk tillit. Jenta kjente ikke gutten godt nok til å ha forutsetninger for å vurdere hvorvidt han var tillitsverdig. Tillitens basis i denne handlingen ville ut i fra Uslaners teoretiske rammeverk være jentas disposisjoner for å tilskrive fremmede personer sine egne moralske verdier. Uslaners forstår dette som en moralsk handling. Denne typen disposisjoner ville ha sin bakgrunn i jentas objektive livsbetingelser. Som et resultat av en slik negativ erfaring ville jentas disposisjoner for tillit kunne bli endret, men ikke ut i fra samme logikk som den Hardin postulerer. Jentas disposisjoner for generalisert tillit vil være mer seiglivet i Uslaners forståelse. Hvis jentas oppvekst hadde vært preget av overveiende gode opplevelser, ville hun ha lettere for å oppfatte denne hendelsen som et unntak fra regelen om at de fleste mennesker kan vises tillit. Tilsvarende, hadde jentas tidligere opplevelser vært preget av gjennomgående negative hendelser ville hun ikke engang ha snakket med gutten i utgangspunktet.

Drøfting: tre teorier - tre typer tillit

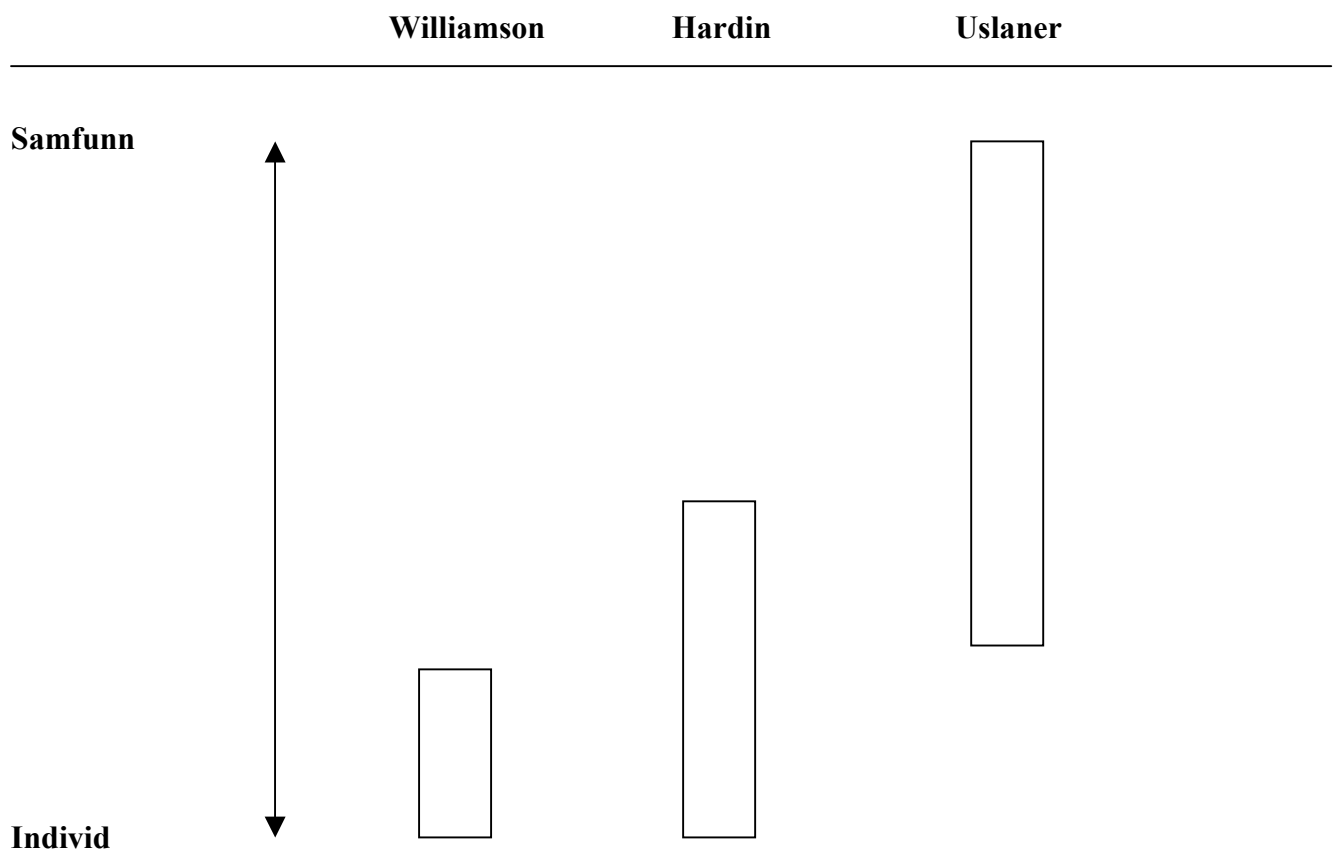
Å forklare menneskers atferd er et sentralt mål for samfunnsvitenskapene. Dette temaet er ofte knyttet til forholdet mellom individ og samfunn. Et viktig tema i denne debatten er i hvilken grad menneskelige handlinger er et resultat av frie valg eller om de er a priori bestemt av forhold som de ikke har kontroll over. Et vanlig brukt begrepskar i denne sammenhengen er metodologisk individualisme og metodologisk kollektivism. Disse teoriene har henholdsvis individ og struktur som forklaringsutgangspunkt (Korsnes 1997). Av de tre teoretikerne jeg har presentert i denne sammenhengen vil Williamson og Hardin ha individ som forklaringsutgangspunkt, mens Uslaner vil legge sosiale strukturer til grunn for sin forståelse. Disse tre eksemplene illustrerer hvordan dette bidrar til ulik tilnærming og dermed realforståelse av samme situasjoner.

De fleste samfunnsvitere plasserer seg mellom de metodologiske yterpunktene ved å modifisere rendyrkede mikro- og makroteorier. Verken rational choice- teoretikerne jeg har valgt ut i denne sammenhengen eller Uslaners mer samfunnsorienterte utgangspunkt forholder seg således utelukkende til et forklaringsnivå. For rational choice- teoretikerne vil institusjonelle forhold utgjøre rammer for individenes beslutninger. For Uslaner vil objektive

livsbetingelser skape disposisjoner for å ha eller ikke å ha tillit. Slik sett er det enkelte som har tillit, men Uslaner forholder seg til tillit på et makro nivå i form av statistiske sammenhenger mellom subjektive og objektive livsbetingelser, og grad av tillit.

Fig. 1 er ment som en illustrasjon på forklaringsnivået de tre tilnærmingene opererer på.

Fig.1. Forklaringsnivå

Figuren illustrerer hvilke forklaringsnivåer de tre tilnærmingene opererer på. Jeg vurderer Hardins forklaringsnivå til å spenne vider enn Williamson fordi han åpner for å inkludere andre personer i en persons nytte, og fordi han tilegger sosialt skapte preferanser større betydning.

En annen viktig bakgrunn for forskjellene i innholdet de legger i tillit og hvorfor de forstår de tre situasjonene forskjellig er antakelsene om individet. Rational choice- teoretikerne forutsetter at mennesker er egeninteresse- søkende. Her er det en viss gradsforskjell hvor langt man trekker denne forståelsen. Williamsons forståelse er mer idealtypisk. Han ser på mennesket som svikefullt, klar til å bryte enhver avtale hvis dette innebærer forventet profitt (Williamson 1993: 459). I lys av et slikt syn blir Uslaners begrep moralistisk tillit som en kuriositet å regne. I den grad den type relasjoner eksisterer i det hele tatt er de flyktige og

sjeldne (Williamson 1993:485). De fleste situasjoner som blir omtalt som tillit er i lys av Williamsons forståelse egentlig snakk om en rasjonell vurdering av sannsynligheter for mulig tap og gevinst. Det mange omtaler som tillit brukes således som et mål på forventet profitt. I hans begrepsapparat tjener begrepet tillit kun til forvirring og bør derfor unngås.

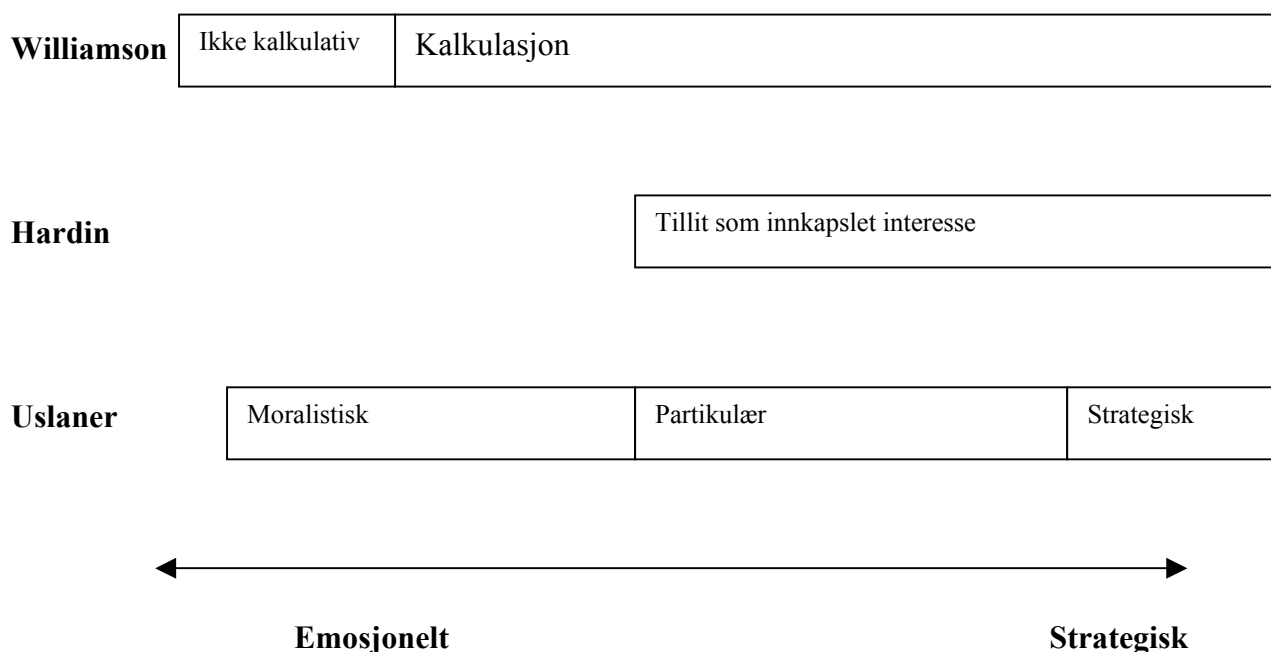
Russel Hardin anser også egeninteresse og rasjonelle vurderinger som viktige beveggrunner for individene. Han presiserer at mange handlingsmønstre som oppfattes som moralske kan forklares ut i fra egeninteresse. Likevel er det et vesentlig skille mellom Hardin og Williamson. Hardin anser tillit (som innkapslet interesse) som et fruktbart begrep som ikke bør reduseres til kalkulasjon. Rasjonell vurdering er et viktig innhold i dette begrepet, men tillit er samtidig en følelse, noe man har eller ikke har. Man kan ikke bestemme seg for å vise noen tillit selv om tillit har en rasjonell basis. Forlengningen av dette argumentet er at en persons tillit til en annen er en form for aksjekurs tillitsmottager står i hos tillitsgiver. Denne vil endres i lys av generelle hendelser og av hendelser der vedkommende er involvert.

Menneskesynet i Uslaners perspektiv er noe annerledes. Rasjonelle vurderinger er en vesentlig del av individers valg, samtidig som individet er bærer av moralske verdier skapt gjennom en sosialiseringssprosess. Hvert enkelt individ vil være bærere av disposisjoner for handlingsmønstre og følelser. Målsetninger vil derfor variere fra rent egoistiske til altruistiske, avhengig av personene som er involvert og situasjonen. Dette berettiger en inndeling av tillit i strategisk, partikulær og moralsk tillit. Disposisjonen for moralsk tillit er de mest varige. Denne disposisjonen er individuell men er formet av objektive livsbetingelser. Samsvar i livsbetingelsene til individer vil tendere til å gi samme disposisjoner for tillit. Dette finner Uslaner igjen i statistiske analyser. Slike disposisjoner er et resultat av hele livsløpet til den enkelte. Oppveksten er viktig i denne sammenhengen. Verdier man internaliserer tidlig i livet former individet. Nye erfaringer gjennom livsløpet vil modifisere individenes disposisjoner, men slike endringer vil være kjennetegnet av en treghet. Sammenlignet med Hardins forståelse av tillit, som hele tiden underlagt omfattende korreksjon i lys av ens erfaringer og tilfang av kunnskap, fremstår moralistisk tillit som mer varig. Disposisjonene for moralistisk tillit er motstandsdyktige mot nye erfaringer i hverdagen, men uten å være uforanderlige.

Uslaner benytter også begrepet strategisk tillit. Dette innebærer en rasjonell vurdering av tillitsmottagers interesser i en konkret sak. Innholdet i dette begrepet korresponderer nært med Hardins tillitsbegrep; tillit som innkapslet interesse. Uslaner tillegger denne formen for tillit

samme egenskaper som Hardin. Den er skjør, basert på tillitsgivers egeninteresse, kunnskaper om tillitsmottagers egeninteresse og om situasjonen. Begrepet partikulær tillit er også knyttet til kunnskaper om tillitsmottager, men er ikke på samme måte basert på egeninteresse. I stedet betegner den en inkludering av tillitsmottager i sitt moralske fellesskap. Denne inkluderingen baseres på kjennskap til tillitsmottager. Figuren under illustrerer de tre teoretikernes syn på tillitens natur på et kontinuum fra emosjonelt fundert til strategisk fundert.

Fig.2 Tillitens natur

Figuren illustrerer hvilken forståelse de tre teoretikerne har av tillitens natur ved å plassere de på et kontinuum fra emosjonell til strategisk. Williamsons tilnærming til tillit er å isolere det fra kalkulasjon. Det innebærer at det Hardin omtaler som tillit og Uslaners begrep strategisk og partikulær tillit ville blitt omtalt som kalkulasjon av Williamson. Siden også moralistisk tillit kan inneholde vurderinger vil deler av denne kategorien hos Uslaner også karakteriseres som kalkulatív av Williamson.

På bakgrunn av forskjellene jeg har drøftet ovenfor er det naturlig å gå videre til spørsmålet; hvordan oppstår tillit? Hardin og Williamson, i den grad sistnevnte godtar bruken av begrepet i det hele tatt, vil anse tillitens kilde til å være tillitsmottagers interesser. Individer vurderer ut i fra sine begrensede kognitive evner mulighetene for avkastning ved å gjøre seg sårbar overfor en annen i en gitt kontekst. Dermed er det tillitsmottagers evne, og interesse til å gjengjelde tilliten i en gitt kontekst, som er kilden til tillit.

Uslaners begrep moralsk tillit betegner et fenomen som har sin kilde i hvert enkelt individ. Kilden til tillit er således disposisjoner hos tillitsgiver for å anta at andre deler ens moralske standard. Disse disposisjonene har på sin side sitt opphav i individenes sosialisingsprosess. Hovedskillet mellom Hardin og Williamson på den ene siden og Uslaner på den andre, knyttet til dette punktet, er at Hardins og Williamsons individer gjennomgår en læringsprosess der de tilegner seg ferdigheten å vurdere kunnskap, mens Uslaners individer gjennomgår en sosialisingsprosess der de internaliserer normer og verdier som gir disposisjoner for tillit.

To vanlige kriterier for å vurdere en teori er i hvilken grad en teori eller premissene for denne er 1) vitenskapelig og 2) i hvilken grad teorien eller premissene stemmer med empirisk testing¹⁹. Williamssons premiss er formulert på en måte som muliggjør etterprøving. Dermed kan det sies at det oppfyller det første kravet for vitenskapelighet. Hvorvidt premisset medfører riktighet er derimot omstridt. Det finnes en anseelig mengde empiriske funn som tyder på at dette premisset helt eller delvis må avvises²⁰.

Hardin unndrar seg etterprøving ved å bruke begrepet nytte som mål på egeninteresse. Han utvider på denne måten individers målsetninger til å omfatte alt fra ren egeninteresse til altruistiske mål. At han åpner for at man i vennskaps- og kjærlighetssituasjoner kan inkludere andres interesse i sin egen reduserer denne tilnærmingens etterprøvbarehet ytterligere.²¹ Hardins tilnærming kan derfor kritiseres for ikke å fylle det vitenskapelige kravet om testbarhet. Rational choice- teoretikernes bruk av nyttebegrepet har vært kritisert for å tas i bruk for å unndra perspektivet testing²². At rational choice- teoretikerne sjelden har dedusert testbare hypoteser fra sine kjernepremissar har bidratt til å styrke denne kritikken (Etzioni 1990).

---

¹⁹ Et utsagn er vitenskapelig hvis det er utformet slik at det er mulig å falsifisere det gjennom empirisk testing. En teori vurderes som mer eller mindre "sann" i den grad man ikke lykkes i å falsifisere den. For Popper vil en falsifisering av en teori eller premissene av denne skape et behov for å konstruere en ny og bedre teori (Popper: 1959). Lacatos og Musgrave (1970) kritiserer dette synet. En svakere krav til vitenskapelighet kan være at et utsagn er vitenskapelig i den grad det er empirisk fundert.

²⁰ For en grundig kritikk av denne antagelsen anbefaler jeg Etzioni 1990.

²¹ En vanlig kritikk av rational choice- teoretikernes bruk av nyttebegrepet er at de ikke reflekterer noe annet enn rangering av preferanse (Hirschleifer 1976: 85) Etzioni hevder at alle begreper om nytte er ubrukelige fordi de ikke tilbyr en forklaring på kildene til preferanser og hvilke faktorer som får de til å endres (Etzioni 1990: 31).

²² Bowie and Simon (1977:194) hevder antakelsen om det egeninteressemaksimerende individet i det neoklassiske økonomiske perspektivet er så åpenbart stikk i strid med faktiske forhold at løsningen har vært å gjøre begrepet selvforklarende (tautologisk).

Sammenlignet med rational choice- teoretikerne kommer Uslaners tilnærming til tillit langt bedre ut når man legger de samme vitenskapelige kriteriene til grunn. Den teoretiske tilnærmingen og det metodiske håndtverket er godt redegjort for, noe som gjør det mulig for andre forskere å teste resultatene. Dette kan gjøres ved å benytte en annen metodisk tilnærming på samme utvalg²³ eller kritisere tolkningene hans. Uslaners empirisk baserte tilnærming til tillit møter altså kravet om testbarhet. I den grad man kan si at samfunnsvitenskapelige funn kan være vitenskapelige, møter Uslaners fremstilling kravet til vitenskapelighet²⁴.

Konklusjon

Temaet tillit har her tjent som et eksempel på hvordan ulike antakelser om individet, metodologisk utgangspunkt, tilnærming til fenomene(ne)t tillit og metoden i studien av det munner ut i både et ulikt begrepsinnhold og i ulik substansiell forståelse av samme fenomen. Kort oppsummert er forskjellen mellom Hardin og Williamson hovedsakelig av semantisk art. Williamson mener på sin side at bruken av begrepet tillit er misvisende hvis det man omtaler som tillit har opphav i en rasjonell vurdering av kunnskap. Hardin på sin side mener at tillit har sitt opphav i en spesiell form for vurdering; av at en annens interesse innkapsler ens egen. Han vurderer altså ikke tillit som løsrevet fra en rasjonell vurdering, men tillit berettiges som begrep fordi det er en særegen form for rasjonell vurdering.

Uslaner oppfatter tillit til mennesker man ikke kjenner som et interessant fenomenet. Han mener dette har et moralsk fundament. Det moralske ved å ha tillit til ukjente er at man tillegger disse sine egne verdier. Dette er i følge Uslaner en moralsk handling. Således skiller både Uslaners begrepsdefinisjon og realforståelse seg fra Williamson og Hardin.

En viktig kilde til forskjellene er at de tre teoretikerne legger ulike premisser til grunn.

Williamson antar at individet er utelukkende orientert mot egeninteresse og kun bundet til moralske begrensninger hvis disse har tilknyttet sanksjoner som gjør visse former for atferd ikke tjenlige. Dette tjener som et grunnlag for en deduktiv tilnærming til menneskelige

---

²³ Uslaners (2002) bygger på en flere spørreundersøkelser. Resultatene hans avhenger av hvordan han operasjonaliser hypoteser og gjennomfører de statistiske analysene. Ved bruk av det samme datamaterialet er det mulig å undersøke samme fenomen med andre operasjonaliseringer.

²⁴ I streng forstand kan man vanskelig argumentere for at samfunnsvitenskapen er objektiv siden resultatene er såpass avhengige av det teoretiske utgangspunktet og metoden forskeren velger. Ottar Brox (1995) er en av de som argumenterer for at intersubjektivt er et mer realistisk men likevel adekvat mål for forskning. Hvis forskeren ekspliserer sine verdier, a priori antakelser og forskningsmetode, åpnes det opp for at andre forskere kan etterprøve eventuelle funn.

relasjoner. Fra dette premisset utleder Williamson at de fleste situasjoner som omtales som tillit bygger på kalkulasjon. Tillit som begrep bør derfor i all hovedsak unngås. Hardins teori bygger også på et premiss om at individer søker å realisere sine mål mest mulig effektivt under gitte omstendigheter. Også hans individer er skruppelløse i situasjoner der de er tjent med en svikefull atferd. Hovedskillet mellom Williamsons og Hardins premisser er knyttet til individenes målsetninger. Til forskjell fra Williamson mener Hardin at individene har ulike preferanser til hva de er tjent med. I noen tilfeller oppfatter individer allmenngagnlige utfall som nyttige. Individer kan også inkludere enkeltpersoners målsetninger i sine egne. Uslaners individer har en mengde preferanser som ligger til grunn for deres målsetninger. Disse tilnærmes induktivt gjennom statistikk. Uslaner forstår disse som resultater av en sosialiseringssprosess der individene internaliserer verdier og normer. I møte med ulike situasjoner kan disposisjonene hos Uslaners individer manifestere seg i ulike former for følelser og handlinger. Disse kan være alt fra rent egoistiske til altruistiske. Sånn sett kan Uslaners og Hardins tilnærminger forstå et fenomen på samme måte, men der Uslaner forklarer ikke-egoistisk atferd overfor andre personer som et resultat av internalisering av verdier, vil Hardin forklare dette som egeninteressesøkende atferd i lys av et utvidet nyttebegrep.

Den generelle lærdommen man kan ta av dette essayet er at man bør være seg bevisst hvordan utgangspunktet man velger får følger for hele forskningsprosessen. Dette kommer tydelig frem når jeg utleder forklaringer på de samme konkrete situasjonene fra de ulike tilnærmingene. En viktig grunn til forskjellene i tilnærmingene til tillit er at Uslaner og rational choice- teoretikerne er opptatt av å studere ulike fenomener. Det kan ut i fra dette argumenteres for at tilnærmingene fremstår som godt egnet til å studere de fenomenene forfatterne er opptatt av. I en aktørorientert tilnærming, til henholdsvis politikk og næringsliv, kan en rational choice- teoretisk tilnærming til tillit være presis og god, mens en disposisjonell tilnærming til tillit vil være mer egnet til å forklare variasjoner i tillit på et makronivå. Imidlertid kan man hevde at det Hardin og Williamson oppnår i form av et presist begrepsapparat har en kostnad ved at den luker vekk kulturelle variabelers betydning for individenes målsetninger og preferanser²⁵. Derfor kommer Uslaner best ut når jeg legger vitenskapelige kriterier til grunn for en vurdering av de tre tilnærmingene.

---

²⁵ Å maksimere profitt er i følge Fred Block (1990) en kulturelt bestemt målsetning.

Litteratur

- Baier, Anette (1995): "Moral Prejudices: Essays on Ethics" Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Banfield, E.C. (1967 [1958]): "The Moral Basis of a Backward Society" New York: Free Press.
- Block, Fred (1990): "Postindustrial possibilities: A critique of economic discourse" Berkeley: University of California press.
- Bourdieu, Pierre (1984): "The Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste" London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1977): "Outline of a Theory of Practice" Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowie, Norman E. And Robert L. Simon (1977): "The Individual and the Political Order" Englewood Cliffs NJ.: Prentice-Hall.
- Brox, Ottar (1995): "Praktisk Samfunnsvitenskap" Oslo: Universitetsforlaget.
- Coleman, James S. (1990): "Foundations of Social Theory" Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- Dasgupta, Partha (1988): "Trust as a commodity" in Gambetta, Diego (1988): "Trust: Making and Breaking Cooperative Relations" New York: Basil Blackwell Ltd.
- Dulsrud, Arne (2002): "Tillit og transaksjoner - En kvalitativ analyse av kontraktsrelasjoner i norsk hvitfiskeeksport" Fagrapport nr. 2- 2002 SIFO.
- Dunn, John (1988): "Trust and Political Agency" in Gambetta, Diego (1988): "Trust: Making and Breaking Cooperative Relations" New York: Basil Blackwell Ltd.
- Etzioni, Amitai (1990): "The Moral Dimension- Toward a New Economics" New York: The Free Press.
- Fukuyama, Francis (1995): "Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity" New York: Free Press.
- Gambetta, Diego (1988): "Trust: Making and Breaking Cooperative Relations" New York: Basil Blackwell Ltd.
- Hardin, Russel (2002): "Trust and Trustworthiness" New York: Russel Sage Foundation.
- Hirschleifer, Jack (1976): "Price Theory and Applications" Englewood Cliffs N.J.: Prentice-Hall.
- Hollis, Martin (1994): "The philosophy of social science- an introduction" Cambridge: Cambridge University Press.

- Korsnes, Olav (1997): "Sosiologisk leksikon", Oslo: Universitetsforlaget.
- Little, Daniel (1991): "Varieties of Social Explanation" Colorado: Westview.
- Luhmann, Niklas (1999): "Tillid : en mekanisme til reduktion af social kompleksitet" København: Hans Reitzel.
- Luhmann, Niklas (1994): "Risk: A Sociological Theory" New York: Aldine de Gruyter.
- Mansbridge, Jane (1999): "Altruistic Trust" in Warren, Mark E. (ed) (1999): "Democracy & Trust" New York: Cambridge University Press:.
- Mansbridge, Jane (1999): "Rational Choice. Gains by Losing" in Political Psychology 16: 137- 155.
- Popper, Karl (1959): "The Logic of Scientific Discovery" London: Hutchinson.
- Seligman, Adam (1997): "The problem of trust" Princeton, N.J. : Princeton University Press.
- Sztompka, Piotr (1999): "Trust. A Sociological Theory" Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, Erik M. (2002): "The Moral Foundations of Trust" Edinburgh: Cambridge University Press.
- Uslaner, Erik M. (1999): "Democracy and Social Capital" i Warren, Mark E. (ed) (1999): "Democracy & Trust" Cambridge University Press: New York.
- Uslaner, Erik M. (1993): "The Decline of Comity in Congress" Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Warren, Mark E. (ed) (1999): "Democracy & Trust" Cambridge University Press: New York.
- Williamson, O.L. (1993): "Calculativeness, trust and economic organization" i "The Journal of law & economics" Vol. 36: (453-486), Chicago: University of Chicago Press.
- Yamagishi, Toshio and Midori Yamagishi (1994): "Trust and Commitment in the United States and Japan" in Motivations and Emotions 18:129-66.